

Herwig Wolfram, **Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen**. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert und um die Epistola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt. Zweite, gründlich bearbeitete Ausgabe. Ljubljana / Laibach : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, 2012. 419 str. (Dela 38 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 44).

Anonimni spis o pokristjanjenju Bavarcev in Karantancev – *Conversio* – predstavlja po večkrat citirani sodbi, ki jo je izrekel avstrijski zgodovinar Alphons Lhotsky in jo zdaj z dodatnimi argumenti podkrepil Herwig Wolfram, »poglavitni in paradni primer (*Haupt- und Glanzstück*) slavnega salzburškega zgodovinopisja«. Napisan je v na videz skromni, a precizni latinščini, ki se marsikje zgleduje ob mojstrih antične historiografije, v katero pa se je – po latinskih ovinkih – prikradlo tudi nekaj prijemov dvorezne sofisticirane retorike (ali z naslovom nekega poprejšnjega Wolframovega članka, »Lügen mit der Wahrheit«).

Conversio pa predstavlja obenem tudi nad vse pomemben vir za politično, cerkveno in kulturno zgodovino večjega dela ozemlja sedanje Slovenije v zgodnjem srednjem veku. Zato nas ne preseneča, da so se zanjo že zgodaj začeli zanimati slovenski, pa tudi hrvaški in češki zgodovinarji. Prvo izdajo je v 16. stoletju priredil in objavil *Flaccius Illyricus* (Matija Vlačić) v zbirki *Catalogi testium veritatis* (Basileae 1556), drugo izdajo dve stoletji za njim Marko Hanžič (Marcus Hansic), koroški jezuit slovenskega rodu, v drugem delu svojega velikega opusa *Germania Sacra* (*Germaniae sacrae Tomus II: Metropolis Salisburgensis, Augustae Vindelicorum* 1729). Spis so nato poznali in citirali, preučevali in upoštevali vsi pomembnejši slovenski zgodovinarji od Linharta (1788) dalje; obširneje je razpravljala o teh odmevih in vplivih Darja Mihelič (v: *Začetki slovenske etnogeneze II*, Ljubljana 2000, p. 839–961). Za *Conversio* pa so se zanimali tudi naši literarni zgodovinarji. Tako se npr. Karel Štrelelj v uvodnih poglavjih k predavanjem o zgodovini slovenskega slovstva, ki jih je imel v letih 1899–1901 na graški univerzi (v slovenščini) in so nam v rokopisu ohranjena (in bodo kmalu dostopna tudi v knjižni obliki), pogosto naslanja na *Conversio*, iz katere nekaj odlomkov tudi prevaja. Že pred njim je *Conversio* poslovenil Janez Majcinger v dodatku k prevodu Billyjeve knjige *Zgodovina svetih apostolov slovanskih Cirila in Metoda* (Praga 1863, p. 98–103). Tudi Josip Gruden na več mestih *Zgodovine slovenskega naroda*, zlasti v poglavju o *Krščanskih blagovestnikih iz Solnograda*, povzema ali prosto prevaja odlomke iz nje, npr. zgodbo o Ingu, ki jo radi navajajo tudi naši literarni zgodovinarji (npr. Ivan Grafenauer v *Kratki zgodovini starejšega slovenskega slovstva*). Vse pomembne odlomke anonimnega spisa je v zanesljivem prevodu objavil Fran Kos v prvih dveh knjigah *Gradiva za zgodovino Slovencev* (1902, 1906). Še vedno pa ostaja nenadomestljiva in vsega upoštevanja vredna komentirana kritična izdaja, ki jo je priredil Milko Kos (Ljubljana 1936).

Zadnji slovenski prevod sem objavil podpisani (in k prevodu napisal nekaj opomb) v sedmem zvezku zbirke *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, ki je izšel ob 1100

letnici Metodove smrti (*Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih*, Ljubljana 1985, p. 15–27). Prevodu je dodan tudi latinski tekst, povzet po Milku Kosu (p. 28–42), uvodno študijo pa je napisal Bogo Grafenauer (p. 9–14), ki mu Wolfram v seznamu literature pomotoma pripisuje tudi avtorstvo mojega prevoda, čeprav je ne le na koncu Grafenauerjevega slovenskega uvoda, ampak tudi v angleškem povzetku izrecno napisano: *the text from Milko Kos's book was translated anew by Kajetan Gantar*).

Wolframova monografija je v prvi izdaji izšla pred več kot tremi desetletji pri graški založbi Böhlau-Verlag (1979), a je bila za drugo izdajo temeljito predelana in dopolnjena. Po izčrpnosti, preglednosti in vsestranski poglobljenosti nedvomno presega vse dosedanje objave in interpretacije tega pomembnega zgodovinskega vira, ki ga Wolfram v podnaslovu upravičeno označuje kot »belo knjigo« (*das Weißbuch*) salzburške cerkve.

Solidno in prepričljivo izhodišče Wolframove interpretacije predstavljajo avtorjeva metodična razmišljanja (*Methodische Überlegungen*, p. 52–56), kjer se naslanja na argumente *ex silentio*, tako da »po točkah« našteva vse, česar *Conversio* ne omenja, čeprav bi v takšnem kontekstu vsekakor moralo biti omenjeno. S tem nazorno osvetli tendenciozno in polemično ozadje »bele knjige«, zastrto z diplomatsko prefinjenim molkom o nekaterih neizpodbitnih in pomembnih zgodovinskih dejstvih. Skratka, gre za dvomljivo in v marsičem etično sporno dokazovanje anonimnega pisca o uveljavljanju in širjenju starodavnih pravic salzburške nadškofije na ozemlje nekdanje Spodnje Panonije (torej za nekak misijonarski »Drang nach Osten«). Po Wolframu je ta tendenca vidna že iz same kompozicije spisa, ki je – po njegovem mnenju – izrazito trodelna. V tem smislu so nato v nadaljevanju razčlenjena tudi poglavja komentarja (p. 85–217), ki predstavljajo najboljše in osrednji del knjige: 1. Pokristjanjenje (*Bekehrungsgeschichte*) Bavarcev, 2. Pokristjanjenje Karantancev, 3. Pokristjanjenje Slovanov Spodnje Panonije.

Ravno v pogledih na kompozicijo se pisec očitno razhaja z Bogom Grafenauerjem, ki je zagovarjal tradicionalno tezo o dvodelni kompoziciji; ta naj bi bila razvidna že iz naslova, v katerem sta navedena le dva vsebinska sklopa (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*). Grafenauer v svoji uvodni študiji ob tem vprašanju polemizira z Wolframom in se v nekem smislu distancira tudi od mojega prevoda (p. 11): »razdelitev, ki je razvidna tudi iz našega prevoda«. Ob tem naj omenim, da razčlenitvi prevoda na tri poglavja (po vzoru H. Wolframa) Bogo Grafenauer ni odločneje nasprotoval, predlagal mi je le, naj naslov tretjega poglavja (*Pokristjanjenje Slovanov v Spodnji Panoniji*) dam v oklepaj (in sem to sugestijo tudi sprejel). Po drugi strani pa se mi še vedno zdi Wolframova teza o trodelni kompoziciji upravičena, tem bolj, ker naj bi bilo polemično težišče in bistveni poudarek salzburške »bele knjige« vendarle na dokazovanju do pravic salzburške cerkvene jurisdikcije nad tistim delom populacije, ki ni zajet v naslovu *Bagoariorum et Carantanorum*, to pa je slovanski živelj v Spodnji Panoniji.

Wolframove interpretacije kažejo izreden posluš za prefinjeno zastrte stilne odtiske izvirnega latinskega besedila, ki imajo pogosto presenetljivo tendenciozno ozadje. Odkrito moram priznati, da bi moral v tem smislu svoj prevod marsikje

ponovno natančneje stilizirati. Tako npr. ob interpretaciji 4. poglavja, ki utegne biti ključnega pomena za našo nacionalno zgodovino, avtor opozarja, kako anonimni pisec obdobje polnih 80 let (od Samove smrti do vpada Avarov) preskoči s kratko frazo *non multo post tempore* (»ne dolgo zatem«). – Še pomembnejše je njegovo opozorilo na pomenske odtenke besedila o Avarih, češ da ne gre za zunanji vpad, saj latinski izraz *hostilis seditio* v resnici pomeni *sovražno vstajo*, tj. notranjo vstajo Avarov kot že podvrženih podložnikov. – Posebej kritična do prejšnjih prevajalcev in interpretov je Wolframova interpretacija zgodbe o Ingu in njegovi gostiji (v 7. poglavju). V nasprotju s prevladujočim mnenjem večine uglednih zgodovinarjev (med našimi omenja F. in M. Kosa, Lj. Hauptmanna, B. Grafenauerja), ki Inga predstavljajo kot karantanskega kneza, vidi Wolfram v njem duhovnika, svojo domnevo pa opira predvsem na eksaktno slovnično analizo latinskega genitiva relativnega zaimka *quorum unus* (ki pa vseeno še vedno dopušča odprti obe možnosti), pa tudi omembo imena Ingo v nekem drugem viru, kjer je dokumentiran z oznako *presbyter*. – Pomembno je tudi opozorilo na precej nenavaden, a očitno skrbno pretehtan izraz *complacitatio* (ki sem ga prevedel kot *pogodbo*), ki pa naj bi v resnici pomenil dogovor o pobotu neke sporne zadeve ob navzočnosti mnogih uglednih prič, ki jih *Conversio* poimensko našteva in katerih imena niso nametana po golem naključju, ampak po dobro premišljenem zaporedju: na čelu Kocelj, za njim Uncat (ne slovansko in ne germansko ime, temveč morda bolgarsko ime? morda Pribinov sin iz prvega zakona?), na tretjem Hotimir in nato dober ducat drugih slovanskih in poldrug ducat germanskih imen. – Še pomembnejši kot omenjena *complacitatio* pa je bil zbor v Regensburgu oktobra 847 (in ne leta 848, kot je zapisano v latinskem izvirniku in tudi v mojem prevodu), ki se omenja v 12. poglavju in ki se ga je udeležil, kot bi danes rekli, ves takratni srednjeevropski cerkveni in državni vrh. Briljantno predstavitev in pomembnost tega »vrha« je podal Peter Štih v svoji razpravi o Pribini (*Priwina: slawischer Fürst oder fränkischer Graf? – v: Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Bd. 31, 1994, p. 209–222*), ki jo H. Wolfram večkrat citira. – In ne nazadnje moram v svojem prevodu poleg omenjene letnice popraviti še neko letnico, in sicer letnico na začetku naslednjega (13.) poglavja ob omembi božiča, ki ga je sazburški nadškof Adalvin praznoval na Kocljevem posestvu, kjer bi moralo biti namesto leta 865 zapisano leto 864 (kar sta upoštevala že Milko Kos in Franc Grivec), kajti – po kronanju Karla Velikega – se je novo leto začinjalo že z božičem.

Za razliko od številnih starejših zgodovinarjev, ki so si očitno prizadevali dokazovati »slovenstvo« ali »nemštvo« posameznih lokalitet in ozemelj, ki se omenjajo v *Conversio*, se Wolfram usmerja k čim bolj nepristranskim, z nacionalizmi neobremenjenim ocenam. V ta okvir sodijo npr. njegova opažanja o obsegu in značaju karantanske kneževine, ki je »zaradi svoje enkratnosti velikega pomena tako za zgodovino Avstrije kot Slovenije« (p. 120), saj naj bi obsegala okoli 35 % ozemlja tako današnje Avstrije kot tudi današnje Slovenije. Podobno velja za njegova opažanja o »Slovanih, ki se označujejo kot Karantanci«, češ da gre v bistvu za nekakšno »polietnično gens«, ki se v precejšnji meri navezuje tudi na rimsko kontinuiteto (p. 121).

S tega vidika so zanimiva tudi avtorjeva izvajanja o knežjem kamnu, kjer ne pozabi izrecno omeniti, da se je obred ustoličenja izvajal v slovanskem jeziku (p. 122–125). V tej zvezi prizanesljivo in nepristransko (a obenem duhovito in iskrivo) komentira tudi nekatera aktualna dogajanja, npr. dnevno-politične reakcije enih ali drugih skrajnežev ob upodobitvah knežjega kamna na slovenskih tolar-skih bankovcih (1991) in nekaj let pozneje na centimskih evro-kovancih: »Bilo bi lepo, še več, bilo bi razumno, če bi se lahko tako južno kot severno od Karavank sporazumeli, da bi karantanski knežji kamen, ki ni samo del zgodovine Koroške in znatnega dela Avstrije, ampak tudi del zgodovine slovenske Štajerske in tistega majhnega dela Koroške, ki je zdaj v Sloveniji, imeli za simbol, ki nas povezuje in ne ločuje« (p. 124). In čeprav se npr. v *Conversio* ime solunskega apostola Metoda samo dvakrat izrecno omenja, Wolfram opozarja, koliko poniževanja (skoraj zlobe) se skriva v ozadju oznake *philosophus*, edine titulature, s katero anonimni pisec označuje Metoda, saj naj bi bila takšna titulatura povsem neprimerna za označevanje cerkvenega dostojanstvenika škofovskega ranga. Lahko bi k temu dodali, da se zloba in poniževalnost zrcali tudi v rabi nedoločnega zaimka *quidam*, ki ima v latinščini pogosto slabšalen prizvok in ki ga *Conversio* (najbrž ne slučajno) med vsemi številnimi zgodovinskimi osebami, ki jih navaja, doda samo dvema – Pri-binu in Metodu (v nemščini se dodani atribut podobno slabšalno prevaja kot »ein gewisser«). Zanimivo, da enak slabšalni *quidam* dodaja Metodu tudi poznejši izvleček, *Excerptum de Karentanis*, ki se kot dodatek pogosto objavlja in prevaja hkrati s *Conversio*. V tem izvlečku se Metod označuje kot *quidam Sclavus ab Hystriae et Dalmatiae partibus*: gre za povsem netočno oznako, ki so jo salzburški dostojanstveniki zavestno in načrtno gojili še nekaj stoletij po Metodovi smrti. Zato tem prijetneje preseneča Wolframova nepristranskost, ko nastopa skorajda kot Metodov advokat. Zlonamerno trditev anonimnega avtorja o Metodu, češ da je z nedavno iznajdbo slovanskih črk zakrivil izpodrivanje latinščine in »uglednih latinskih črk« (*litterae auctoriales Latinae*), označuje Wolfram kot *eine Übertreibung* (pretiravanje), pri čemer opozarja tudi na podatek v *Žitje Metodija* (c.17), da se je bogoslužje ob Metodovi smrti opravilo v treh jezikih, v latinskem, grškem in slovenskem jeziku.

Wolfram je drugi izdaji in komentiranemu prevodu anonimne *Conversio* dodal tudi latinski tekst in prevod pisma salzburškega škofa Teotmarja (*Epistola Theotmari episcopi*), ki je nastalo kmalu za *Conversio* (ok. leta 900) in ki se v dikciji in tematiki očitno tudi nanjo navezuje. Doslej je to pismo veljalo za falzifikat, a je nedavno avstrijski latinist Fritz Lošek prepričljivo dokazal njegovo pristnost, o čemer je poročal tudi v referatu na mednarodnem simpoziju »Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo« (septembra 1997 v Ljubljani). (Mimogrede: Fritz Lošek je – dve desetletji po prvi izdaji Wolframove *Conversio* – tudi sam izdal in prevedel *Conversio* za serijo MGH, širši nemški publiki pa je še bolj znan kot prenovitelj popularnega Stowasserjevega Latinsko-nemškega slovarja iz 19. stoletja, ki ga je osvežil in obogatil z besednjakom in odenki srednjeveške latinščine. Lošek velja hkrati za najsubtilnejšega poznavalca »salzburške latinščine 8. stoletja«, ki se ji posveča že od svoje disertacije na dunajski univerzi /1982/,

ki je imela naslov »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Kritische Edition und deskriptive Grammatik*«.)

Poleg tega je Wolfram novo izdajo anonimne *Conversio* obogatil še z dodatkom štirih že prej objavljenih, a težje dostopnih razprav. Prva se posveča mejnim problemom frankovske države in vprašanjem latinske terminologije, kar je zanimivo tudi za ozemlje naše današnje države. Še bolj je za nas zanimiva druga razprava, ki se – poleg drugega – ukvarja tudi z interpretacijo slovanskih imen v Čedadskem evangelijarju. Najbolj aktualna pa zna biti tretja v vrsti teh razprav, ki se dotika problema državnih tvorb na vzhodu srednjeevropskega prostora, med kakršne je sodila npr. država kralja Sama.

Serijo dodanih razprav zaključuje *Schlußwort*, zgoščena sklepna beseda (p. 355/6), ki vsebuje klic in poziv k strpni interpretaciji brez mitiziranja zgodovinskih pojavov, ki se lahko kaj hitro izrodi v gojišče škodljivih nacionalizmov. Tako Wolframova monografija ne izzveni v znanstveni larpurlartizem, ampak v pomemben in dragocen prispevek k sožitju in boljšemu razumevanju dveh sosednjih narodov in držav. Obenem pa predstavlja tudi tehten prispevek k raziskovanju oblastvenih struktur karolinške države, o katerih se, kot je zapisal Peter Štih (v omenjenem članku o Pribini, p. 212), »naše znanje množi le počasi, postopno in z velikimi naporji, tako da je podoba te problematike danes sicer popolnejša, a obenem tudi precej bolj zapletena.« In ker lahko v tej državni *mega-tvorbi* že pred dvanajstimi stoletji iščemo prve zametke sedanje evropske unije, kamor se – ne samo po geografskem položaju, ampak tudi po zgodovinskih koreninah – vrašča ozemlje današnje Slovenije, pomeni Wolframova knjiga tudi s tega zornega kota aktualen prispevek za nadaljnje poglobljeno raziskovanje naših korenin.

Ne nazadnje naj ponovim še deziderat, ki ga je že pred tremi desetletji zapisal Bogo Grafenauer ob koncu omenjene uvodne študije (p. 14), da bi namreč morali tudi v slovenščini razmišljati o prenovljeni komentirani izdaji tega temeljnega vira in dokumenta naše duhovne in politične zgodovine. Tem bolj, ker ostajajo študije in izsledki naših zgodovinarjev, ki so se v tej zvezi soočali s podobnimi vprašanji in problemi in prihajali velikokrat do presenetljivo podobnih spoznanj, skoraj neopažene. Tako se npr. na koncu Wolframove knjige v seznamu strokovne literature (seznam obsega skoraj štirideset strani!) – poleg Boga Grafenauerja in Milka Kosa – omenjajo samo tri imena slovenskih zgodovinarjev (Ljudmil Hauptmann, Jaro Šašel, Peter Štih). Nikjer omembe Frana Grivca, avtorja sicer ponekod vprašljive, a vendar doslej edine obsežnejše knjige o knezu Koclju, ki se ga Wolframov komentar na več mestih dotika, nikjer razprav Sergeja Vilfana ali Rajka Bratoža, ki se sicer omenja kot urednik, ne pa tudi kot pisec relevantnih razprav, objavljenih večkrat tudi v nemščini (zadnja in po tematiki najbližja, o začetkih slovenske etnogeneze, ki je izšla v knjigi *Grundlagen der slowenischen Kultur* leta 2010 pri Akademiji znanosti v Göttingenu, seveda še ni mogla biti upoštevana, saj sta obe deli šli skoraj istočasno v tisk). Še zlasti nas preseneča, da se npr. iz dveh knjig o začetkih slovenske etnogeneze (*Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche – Anfänge der slowenischen Etrhnogenese*, Ljubljana

2000), ki obsegata skupaj več kot 1100 strani in kjer je skoraj polovica prispevkov objavljena v nemščini (enega od uvodnih člankov je v njej napisal tudi Herwig Wolfram), omenjata samo dva članka (Fritz Lošek, Uwe Ludwig), ne pa tudi nekaj tistih, ki se še bolj neposredno nanašajo na *Conversio*.

Ne glede na te pripombe pa mora biti Wolframova monografija našim raziskovalcem vzor, stimulans in izziv za nastanek podobno zasnovanega poglobljenega dela v slovenščini, seveda ob primerno večjem upoštevanju izsledkov in dognanj tudi naših slovenskih avtorjev. Izbrane strani iz *Conversio* pa bi kot vzor srednjeveške latinščine morale najti mesto tudi v šolski lektiri na naših gimnazijah, vsaj tistih, ki imajo latinščino v svojem učnem programu.

Kajetan Gantar